

УДК 159. 9. 072. 42

Тичина Ірина Миколаївна

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ

Постановка проблеми

Професійна діяльність посідає одне з провідних місць у дорослому віці. Ананьєв Б.Г. розглядає самостійну професійну діяльність людини як основний етап її життєвого шляху і пише, що “вибір професії, ціннісна орієнтація на ту чи іншу сферу суспільного життя, ідеали – все це окремі моменти, які характеризують

146

початок самостійного життя у суспільстві. Перш за все воно є старт самостійної професійної діяльності” [1; 132].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема професійного розвитку людини достатньо широко розкрита у психологічній літературі. Найбільш вивченими є проблеми професійної орієнтації у старшому шкільному віці (Климов Є.А., Федоришин Б.О., Смірнов А.І., Кондаков І.М., Кулагин Б.В.). Порівняно незначна кількість робіт, присвячена професійному розвитку у дорослому віці (Реан А.А., Фонарев А.Р., Пиняєва С.Є.). Мало досліджень, де було б описано психологічний зміст повторних виборів професії у дорослому віці, досліджено процес здобуття дорослими іншого фаху (Кален Л.М.,).

Завдання дослідження

Вивчаючи проблеми професійної переорієнтації дорослих, дослідники як правило обмежуються вивченням психологічних проблем безробіття, зокрема питаннями динаміки емоційних станів безробітних (Пельцман Л., Осницький А.К., Чуйкова Т.С.). Ми ж поставили за мету дослідити критерії вибору нової

професії дорослими людьми. Рішення оволодіти іншою спеціальністю в дорослому віці змінює не лише основну діяльність людини, а й її соціальний статус, характер стосунків з людьми, визначає новий напрямок її життєвого шляху. Таким чином професійна переорієнтація є життєвим вибором людини, тобто її “довільним та свободним актом, що на певний час, на певному етапі життєвого шляху формує напрям подальшого розвитку”[3; 323].

Опис методики дослідження

Виявлення ціннісних детермінант рішення здобути другу вищу освіту проводилось за методикою дослідження особливостей ціннісної свідомості особистості, запропонованою Музикою О.Л. і адаптованою нами відповідно до завдань дослідження. При цьому ми виходили з того, що змістове наповнення ціннісної свідомості особистості детермінує особливості професійних виборів людини і відповідно визначає унікальність її професійного шляху. На нашу думку категорія цінностей розкриває критерії ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності, які лежать в основі професійних виборів людини.

Ми зробили спробу виділити за допомогою психосемантичних методів критерії життєвих виборів людей, які перебувають у процесі професійної переорієнтації. Проаналізуємо результати дослідження на прикладі роботи із однією студенткою, яка здобуває другу вищу освіту за спеціальністю “Психологія”. До початку навчання вона тривалий час була безробітною. Має вищу філологічну освіту, але ніколи не працювала за спеціальністю.

Дослідження проводилось в декілька етапів:

1. Підготовчий етап – біографічна бесіда. Мета такої роботи полягала у актуалізації професійного досвіду людини. Досліджуваний пропонувався подумати про власну професійну діяльність і поміркувати над питаннями:
 - Коли вперше Ви замислились, яку професію обрати?
 - Чому це був саме такий вибір?
 - Як часто Ви для себе змінювали свій вибір?
 - Чи важко було це робити?

- Подумайте, чи були Ви вільні у виборах професії?
 - Що чи хто впливав на Ваші вибори?
2. Заповнення репертуарного списку, з метою актуалізації у свідомості досліджуваної значимих людей, які мають вплив на її професійну діяльність. Для досліджуваної це завдання конкретизувалося через прохання записати до списку тих людей, які мали вплив на її рішення отримати другу вищу освіту.
 3. Побудова репертуарної решітки, шляхом порівняння значимих людей між собою та з опитаною. Метою цього етапу було виявлення системи конструктів, які мають властивості цінностей і усвідомлюються досліджуваною як професійні якості. Конструкт характеризували як цінність лише у випадку, коли його факторне навантаження перевищувало 0,25 [2].
 4. Побудова оцінювальної решітки, з метою виділення цінностей, які описують професійні якості. Спочатку досліджуваній пропонувалось із всієї сукупності виділених конструктів обрати лише ті, які важливі для опису успішної у професії людини. Кількість таких конструктів не була наперед визначеною. Студентка могла переписати усі виділені нею конструкти, а могла зменшити їх кількість, обираючи найважливіші. Далі відбулось оцінювання елементів за обраними студенткою конструктами за 10 – бальною шкалою.
 5. Використання факторного аналізу з метою узагальнення та систематизації отриманих даних.
 6. Інтерпретація отриманих даних. Мета полягала в оцінці змісту і структури ціннісної свідомості людини в умовах її професійної переорієнтації.

Результати дослідження

Інтерпретація отриманих результатів здійснювалась за схемою:

- аналіз репертуарної решітки, виділення конструктів, які характеризують спрямованість на діяльність або на стосунки з іншими людьми;
- аналіз оцінювальної решітки, виділення тих професійних якостей, з якими ідентифікує себе досліджувана;

147

- аналіз факторної моделі ціннісної свідомості досліджуваної, виділення ціннісних конструктів, моральнісних та діяльнісних цінностей, суб'єктних цінностей.

Суб'єктні цінності, з точки зору математичної інтерпретації – ціннісні конструкти, які корелюють на рівні 0,25 і більше з фактором моральнісних і з фактором діяльнісних цінностей. Суб'єктні цінності регулюють поведінку людини в тій життєвій ситуації, в ході якої здійснювалось дослідження, і надають смислу її життєвим виборам. Діяльнісні та моральнісні цінності корелюють відповідно з факторами діяльнісних та моральнісних цінностей від 0, 25 і більше і є потенційними цінностями людини, які в деяких ситуаціях можуть відігравати роль суб'єктних цінностей і відповідно мотивувати поведінку людини. Ціннісними конструктами вважаємо утворення, які мають коефіцієнти кореляції з основними факторами не більше за 0, 25. Ціннісні конструкти на впливають на поведінку людини [3].

Вибудовуючи репертуарну решітку шляхом порівняння 3-х осіб, до складу яких входила і досліджувана, було реконструйовано 56 конструктів свідомості, які мають різну значимість у регуляції поведінки. За умовами дослідження ці конструкти розглядаємо як професійні якості, якими досліджувана наділяє значимих для неї у професійному плані людей.

Серед 56 виділених професійних якостей лише 3 характеризують ставлення до діяльності. Це „професійний фанатизм”, „непрофесійність”, „працелюбність”. Оскільки конструкти „професійний фанатизм” і „непрофесійність” є негативними за значенням, можна припустити, що вони

усвідомлюються досліджуваною як антицінності, які відповідно протиставляються „лояльності” та „упевненості”. На етапі відбору найважливіших професійних якостей, серед трьох вище описаних було обрано „працелюбність”, яка сприймається як позитивна якість особистості і протиставляється конструкту „вдячність”. Таким чином досліджувана поділяє людей на працелюбних і вдячних, сприймаючи себе скоріше вдячною (8 балів за 10-ти бальною шкалою), ніж працелюбною (5 балів). Цікаво, що досліджувана обрала слово „працелюбність”, а не „працьовитість”, останнє більш наближене до реального виконання діяльності. Зважаючи на це можна припустити, що „працелюбність” сприймається скоріше як позитивна характеристика людини безвідносно до реального виконання діяльності цією людиною.

З 56 виділених конструктів в оціночну решітку було відібрано лише 15. На думку досліджуваної такої кількості якостей достатньо, щоб описати успішну у професійній діяльності людину. Всі ці якості характеризують стосунки між людьми, тому можна припустити, що професійну діяльність досліджувана не пов’язує з виконанням конкретних дій, а обмежує процесом спілкування з іншими людьми. У будь-якій професійній ситуації (професійний вибір, професійне навчання, професійна адаптація) професійне завдання для досліджуваної буде конкретизуватися у необхідності встановлення гарних стосунків з людьми. Можна припустити, що таке сприймання професійної діяльності впливає із загальної життєвої орієнтації досліджуваної на взаємодію з іншими людьми, оскільки репертуарна решітка також містила обмаль діяльнісних конструктів (3 з 56). Характеризуючи людей, порівнюючи їх між собою, досліджувана розглядає їх як партнерів по спілкуванню, не беручи до уваги те, яку діяльність вони виконують, якими знаннями, вміннями чи здібностями вони володіють.

Аналіз оціночної решітки дозволяє зробити висновок, що досліджувана приписує собі такі якості: почуття гумору (10 балів), оптимізм (10 балів), відданість (8 балів), вдячність (8 балів), совість (8 балів), терплячість (8 балів),

гідність(7 балів), вірність(7 балів), сила волі (7 балів). На думку досліджуваної саме перераховані якості дозволяють їй досягти успіху у налагодженні стосунків з іншими людьми. В меншій мірі досліджувана сприймає себе як людину щирю (5 балів), працелюбну (5 балів), егоїстичну (5 балів), везучу (5 балів), стриману (3 балів). Таким чином, основним мотивом здобуття спеціальності "Психологія" є прагнення допомагати людям.

Факторна модель ціннісної свідомості дозволяє нам зрозуміти внесок виділених конструктів свідомості у регуляцію поведінки людини в ситуації професійної переорієнтації. Усі виділені конструкти описують моральні – вольові якості особистості, але деякі з них є декларованими, а інші реальними. Аналіз факторної моделі ціннісної свідомості досліджуваної дозволить нам визначити, які з виділених конструктів свідомості є ціннісними конструктами, а які моральнісними цінностями. Відсутність конструктів, які б характеризували спрямованість людини на діяльність у репертуарній та оцінювальній решітках унеможливорює виділення діяльнісних та суб'єктних цінностей.

Графічне представлення факторної моделі ціннісної свідомості представлено на рис. 1.

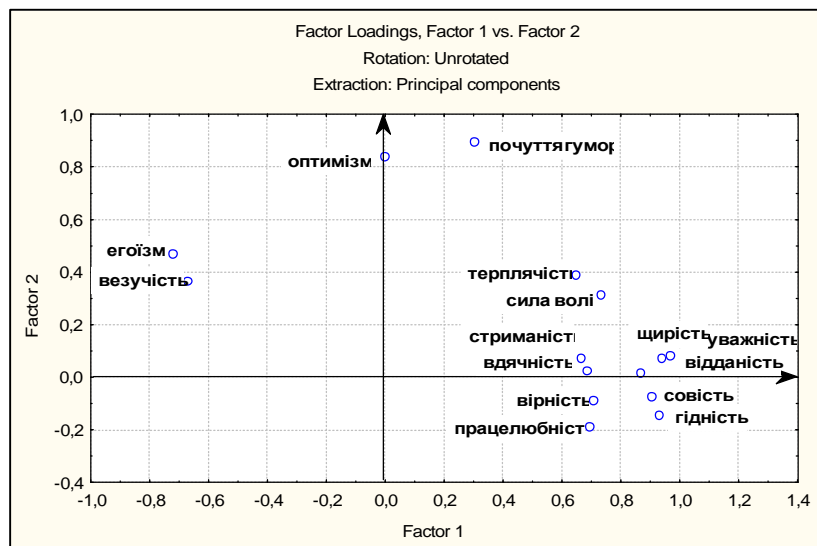

Рис. 1. Факторна модель ціннісної свідомості досліджуваної Людмили В.

Перший біполярний фактор пояснює 54,2 % дисперсії і охоплює більшу частину виділених конструктів, які мають високу факторну вагу. На позитивному полюсі цього фактору знаходяться такі конструкти:

“вірність”(0,70), “відданість”(0,85), “вдячність”(0,66), “терплячість”(0,57), “совість”(0,90), “щирість”(0,91),

148

“уважність”(0,93), “працелюбність”(0,71), “гідність”(0,94), “стриманість”(0,64), “сила волі”(0,67). Усі конструкти, які навантажують позитивний полюс є моральнісними цінностями, оскільки мають факторне навантаження більше за 0, 25.

На негативному полюсі аналізованого фактору представлено лише два конструкти, які описують егоїстичну спрямованість (-0,79) і везіння у житті (-0,72). Названі конструкти значимо корелюють між собою. Таким чином, досліджувана сприймає егоїстичних людей, як таких, яким щастить у житті. Конструкти, які описують альтруїстичну спрямованість, у свідомості досліджуваної протиставляються егоїзму і везінню. Якщо “альтруїзм” – “егоїзм” типові протилежні за значенням поняття, то протиставлення конструктів “щастить” – “альтруїзм” видається унікальним.

Другий уніполярний фактор (14, 69 %) дисперсії навантажений лише двома конструктами: “почуття гумору” (0, 93) і “оптимізм” (0, 82), які з точки зору їх математичної інтерпретації є моральнісними цінностями. Вони значимо корелюють між собою. Виділені конструкти не мають статистично значимих зв’язків з рештою конструктів, що вказує на відсутність їх підтримки з боку інших виділених якостей.

Висновки

За отриманими результатами можна зробити такі висновки:

1. Ціннісна свідомість досліджуваної представлена цінностями, які описують морально-вольові якості особистості.
2. Досліджувана сприймає себе як людину оптимістичну, віддану, вдячну, терплячу, гідну, вірну, з гарним почуттям гумору. Ці перераховані якості є критеріями ставлення до себе як до суб’єкта професійної діяльності, оформленими у вигляді моральнісних цінностей. Зазначені моральнісні цінності не є дієвими у ситуації

професійної освіти, оскільки вони не підкріплені діяльнісними цінностями. У ставленні досліджуваної до себе як до суб'єкта професійної діяльності простежуються критерії ставлення до себе як до суб'єкта спілкування.

3. Відсутність суб'єктних цінностей вказує на відсутність ціннісних критеріїв вибору нової професії. Скоріше за все життєвий вибір на користь здобуття другої вищої освіти за спеціальністю „Психолог” зроблено під впливом ситуативних або зовнішніх чинників.
4. Відсутність суб'єктних цінностей дозволяє спрогнозувати низький рівень професійного росту досліджуваної у різноманітних професійних ситуаціях.
5. Підвищення ефективності досліджуваної у різних професійних ситуаціях можливе через розвиток ціннісної свідомості за допомогою включення у діяльність, тобто через зміну критеріїв ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Така зміна відбувається в результаті безпосередньої участі в навчально-професійній і професійній діяльності, коли новий життєвий досвід сприяє виробленню і конструюванню нових цінностей.

Перспективу подальшого вивчення цієї проблеми вбачаємо у вивченні ціннісних змістів індивідуальної свідомості, пошуку ціннісних критеріїв професійної переорієнтації не лише безробітних, а й успішно працюючих спеціалістів, створенні типології ціннісних критеріїв успішної професійної переорієнтації.

Список використаних джерел:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2002. – 288с.
2. Музика О.Л. Методологічні засади дослідження проблеми лідерства у громадських організаціях.// *Ucrainika Polonica*. Т. 1 – Київ – Житомир, 2004. – С.431 – 437.
3. Музика О.Л. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження ціннісної свідомості.// *Проблеми суспільних трансформацій в Україні в умовах*

транзитивного розвитку: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції ЖІ МАУП та ЖДУ імені Івана Франка. – Житомир, 2004.

4. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376с.

Тичина І.М. Дослідження ціннісних детермінант професійної переорієнтації.

У статті описується методика дослідження особливостей ціннісної свідомості людини в умовах її професійної переорієнтації, аналізуються ціннісний зміст і структура індивідуальної свідомості з метою виділення критеріїв вибору нової професії.

В статье описывается методика исследования ценностного сознания человека в условиях его профессиональной переориентации, анализируется ценностное содержание и структура индивидуального сознания с целью выделения критериев выбора новой профессии.

In clause the technique of research value consciousness in conditions of professional reorientation is described, is analyzed value contents and structure of individual consciousness with the purpose of allocation of criteria of a choice of a new trade.